

УДК 323.1 (477): 327.8

О.МАЙБОРОДА

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНИ У ГЕОСТРАТЕГІЧНОМУ ФОКУСІ СУСІДНІХ ДЕРЖАВ: КРИМСЬКИЙ ДОСВІД

У сучасному світі поширюється концепція, що забезпечення індивідуальних і групових прав не може визнаватися винятково внутрішньою справою міжнародного суб'єкта. З одного боку, такий підхід зміцнює демократичні гарантії, але з другого — може використовуватися для втручання у внутрішні справи інших країн. Такого роду небезпека існує і для України, зважаючи на наявність на її території, зокрема у Криму, ряду етнополітичних проблем. Наявні праці на цю тему носять переважно політико-публіцистичний характер. У статті робиться спроба дати узагальнюючий погляд на ситуацію з позицій етнополітології.

Ключові слова: Крим, Росія, Туреччина, міжетнічні проблеми, зовнішньополітичні впливи.

Ряд обставин історичного минулого Криму, його нинішнього етнодемографічного складу, загальної геополітичної ситуації навколо півострова роблять міжетнічні відносини на його території доволі залежними від зовнішніх впливів. Постійна дія цього впливу зумовлена, насамперед, наявністю суб'єктів, різною мірою і з різних мотивів зацікавлених бути учасниками етнополітичного процесу у кримській автономії. В першу-чергу має йтися про держави-сусіди України, яким можливість впливати на міжетнічні відносини у Криму обіцяє

перспективи впливу на політику України в цілому. Йдеться насамперед про Росію і Туреччину. Перша має можливість використовувати наявність у Криму великої російської діаспори, а друга – кримськотатарської національної меншини, яку з цією країною пов'язують наявність там великої кримськотатарської діаспори, а також спільна релігія.

Слід відзначити, що публічні дії офіційного керівництва обох держав стосовно Криму є дуже обережними. Їхні практичні кроки – це, як правило, участь у політично нейтральних заходах. У таких, приміром, як «Міжнародний фестиваль «Великое русское слово». В його організації у червні 2008 р. на державному рівні Російська Федерація була представлена тільки Міністерством закордонних справ. Інші співорганізатори від Росії – різні громадські організації, була також приватна участь ряду російських політичних і громадських діячів. Участь російського президента виявилася у привітанні учасникам фестивалю[1]. Інший прояв зацікавленості офіційної Росії у кримських справах – нагородження керівників проросійських організацій Криму державними російськими нагородами [2]. Президент Росії у своїх заявах, які можуть бути застосовані до України та Криму, в основному торкається гуманітарних питань, збереження російськомовного культурного середовища [3].

Зовні позиція російського керівництва виглядає як невтручання у міжнаціональні відносини у Криму. Однак ставлення до цієї позиції з боку ряду українських політиків залишається підозріливим. Так, у політичному об'єднанні „Наша Україна-Народна самооборона” переконані, що справжня позиція керівництва РФ полягає у відторгненні від України міста Севастополя [4], у створенні у Криму «руху громадянської непокори проти України», у дестабілізації ситуації на півострові з наступним відторгненням його від України за абхазьким сценарієм [5].

Багато українських політиків, а разом з ним лідери кримських татар, вважають, що Чорноморський флот самою своєю присутністю в Криму є чинником впливу на політичну ситуацію загалом, детонатором

міжнаціональної напруги, тим самим фактично вступаючи у протистояння з цього приводу з проросійськими організаціями, чію позицію підтримує більшість російського населення півострова [6].

Керівництво іншої країни, що уважно стежить за подіями в Криму, — Туреччини також не дозволяє собі відвертого втручання у справи на півострові. У червні 2008 р. голова Великих Народних Зборів Туреччини Кексал Топтан висловив подяку Україні від імені своєї країни за підтримку кримських татар [7], що формально має вважатися позитивною оцінкою процесу повернення та облаштування кримськотатарського народу.

Кримськотатарські лідери намагаються привернути до своїх проблем увагу не тільки Туреччини, а й інших країн, чим фактично збільшують коло суб'єктів впливу на міжетнічні відносини у Криму. Так, Меджліс кримськотатарського народу у серпні 2008 р. привертав увагу до процесу репатріації посла не лише Туреччини, а й інших країн [8].

Зовнішній етикет, якого дотримуються керівники різних держав щодо України, не означає, що цими державами не використовуються напівофіційні та неофіційні канали впливу на ситуацію у Криму.

Найактивніше такий метод використовує Росія. Відомою є діяльність мера Москви Ю.Лужкова, який не входить до керівництва країни, але має значний політико-ідеологічний вплив на значну частину російських політиків. Не меншою є активність депутата Державної Думи РФ Костянтина Затуліна, який дозволяв собі втручатися у діяльність правоохоронних органів у зв'язку із затриманням одного із козацьких активістів за організацію громадського безладу. Інспіровані заявами політиків типу Лужкова і Затуліна козачі організації Росії вважають себе у праві спрямовувати на півострів «миротворчі» козачі команди, тобто стають суб'єктами впливу на міжетнічну ситуацію у Криму. Аналогічну функцію намагається виконувати і путінська «Єдина Росія», підписавши угоду про взаємодопомогу і взаємодію з «Російською общиною Севастополя» [9]. Не припиняє спроби вплинути на ситуацію в Криму колишній віце-спікер Держдуми РФ, лідер партії

«Народный союз», ректор Російського державного торгово-економічного університету Сергій Бабурін [10].

Нагадує про свої духовні інтереси у Криму і Руська православна церква. У 2008 р. вона нагородила своєю найстарішою нагородою – Орденом святого рівноапостольного князя Володимира міського голову Сімферополя Г.Бабенка, а орденом преподобного Нестора-літописця начальника міського управління освіти І.Шихорєву. У кримських татар нагородження Г.Бабенко було розцінене як „нагородження за його участь у дискримінації мусульман”, під чим розуміється невирішеність питання із виділенням землі під будівництво мечеті [11].

Суттєву участь у вирішенні етнополітичних проблем Криму беруть міжнародні та зарубіжні організації. Особливу надію покладають на них кримські татари, оскільки бачать прискорення вирішення своїх проблем через виконання Україною норм міжнародного права та міжнародних рекомендацій. Міжнародні організації зі свого боку не послаблюють уваги до кримських проблем, насамперед до проблем кримських татар як спільноти, яка потребує найбільшої правової підтримки.

Серед міжнародних організацій, спроможних суттєво впливати на міжетнічні відносини в Криму, насамперед слід назвати ООН і її структурні підрозділи – Регіональне бюро Програми розвитку ООН по країнах Європи та СНД і Програму розвитку та інтеграції Криму (ПРІК) ПРООН [12]. Деякі питання, що виникають у репатріантів, відносяться до компетенції Представництва Верховного комісара ООН з прав біженців в Україні, до якого періодично звертаються керівники кримськотатарського руху [13].

Особливі надії лідери кримських татар покладають на Організацію не представлених народів і націй, в Генасамблеї яких вони традиційно беруть активну участь, намагаючись через неї здійснити моральний вплив на українське керівництво з тим, що було легалізовано статус кримських татар як корінного народу з відповідними правами і можливостями, що випливають з Декларації ООН про права корінних народів [14].

Серед європейських міжнародних організацій щільну увагу до питань повернення, облаштування та відновлення прав кримських татар приділяють Організація з безпеки та співробітництва в Європі та Рада Європи [15]. Новий і у перспективі потужний чинник впливу на розвиток ситуації в Криму – кримськотатарські діаспори. Найбільша з них – у Туреччині. Після тривалого періоду апатії у 2007 р. вона нагадала про себе не просто як чинник фінансової та матеріальної підтримки кримських репатріантів, а й як чинник політичний, утворивши Федерацію кримськотатарських дернеків, яку очолив Унвер Сель. В частині політичної підтримки у справі відновлення прав кримських татар в Україні федерація оголосила намір використовувати усі цивілізовані засоби – інформувати міжнародну громадськість, держави та міжнародні організації, у т.ч. Раду Європи та НАТО, про становище кримськотатарського народу. Наступною стратегічною метою було проголошено створення Міжнародної федерації кримськотатарських дернеків, яка об'єднала б усі діаспори [16].

Вже у березні 2008 р. Федерація кримськотатарських дернеків побувала з робочим візитом у Криму, а 20 квітня було підписано протокол намірів про розширення співробітництва між Меджлісом кримськотатарського народу і Виконавчим комітетом Міжнародного союзу громадських об'єднань „Всесвітній конгрес татар”. Відповідно до цього комюніке було створено Робочу групу із задачею підготувати текст договору про співробітництво між Меджлісом кримських татар і Виконкомом ВКТ у гуманітарній, освітній і культурній сферах на період 2009-2014 років [17].

До речі, самі кримські татари оцінюють діяльність своїх діаспор в інших країнах, приміром у США, як складову єдиного кримськотатарського національного руху, чим вони автоматично мають зараховуватися до учасників етнополітичного процесу у Криму, тим більше, що активісти Національного центру кримських татар у США не тільки сприяють участі представників Меджлісу у заходах ООН з питань корінних народів, а й самі беруть у них участь від імені всього народу [18].

Кримськотатарські діаспори у різних країнах організують акції солідарності з кримськими татарами в Україні. У США, у Нью-Йорку, щорічно проводяться мистецькі паради кримських татар, у яких беруть участь представники з Криму. У Туреччині ж у травні 2008 р. було проведено марш під політичними гаслами, у якому взяли участь кримські татари також із США, Німеччини, Нідерландів [19].

У справі формування потрібної громадської думки кримські татари розраховують не лише на міждержавні, а й на міжнародні громадські організації, наприклад, на «Міжнародну амністію» [20], на громадські організації зарубіжних країн, як це зробив Кримськотатарський молодіжний центр, уклавши угоду про співробітництво з молодіжною організацією Християнсько-демократичної партії Німеччини. Опоненти ж кримських татар у Криму розраховують на ініційований Євразійським союзом молоді проект «Інша Україна» [20].

Новим суб'єктом, здатним потужно впливати на стан міжетнічних відносин на півострові аж до їх крайнього загострення, є організації так званого політичного ісламу. Найактивнішою з них у Криму є «Хізб ут-Тахрір». Ставлення до партії «Хізб ут-Тахрір», крім того що воно є упередженим з боку слов'янської більшості, є неоднозначним і в середовищі самих кримських татар. Керівник кримськотатарської громадської організації «Койдешлер» («Односельці») ставиться до неї позитивно, а перший заступник глави Меджлісу Рефат Чубаров висловив підзори щодо фінансування «Хізб ут-Тахрір» у Криму Російською Федерацією, яка не приховує своєї зацікавленості в Україні, хоча й виступив проти заборони цієї партії [21]. Широке коло суб'єктів, спроможних більшою або меншою мірою впливати на етнополітичну ситуацію в Криму, різноманітність їхніх мотивів (від захисту прав людей до інспірування конфліктних ситуацій) має своїм результатом постійне збільшення питань, які піднімаються в процесі їхньої діяльності. Тим не менше можна виокремити кілька крупних проблем, пов'язаних із зовнішнім впливом.

Насамперед це проблема взаємовідносин кримськотатарського і слов'янського (практично суцільно російськомовного) населення півострова, забезпечення їхніх прав. Світові та європейські суб'єкти впливу найбільше уваги приділяють питанням соціального і культурного порядку.

Повернення кримських татар спричинило ряд соціальних проблем, однакових як для них, так і для слов'янського населення. Зрозуміло, що цією обставиною користуються ті сили, які намагаються сформувати настрої настороженості щодо репатріантів. Це зробити їм тим більш легко, що лідери кримськотатарської діаспори Туреччини наполягають на окремій програмі повернення тих, хто ще залишається в Узбекистані та Росії, а також на створенні умов для повернення на історичну батьківщину співвітчизників з діаспор в інших країнах [22].

Міжнародні структури демонструють готовність допомогти кримським татарам у вирішенні найгостріших соціальних питань, у т.ч. подолання безробіття, яким, за деякими даними, охоплено до 60% працездатних представників цього народу. Постійний представник в Україні Програми розвитку ООН Ф.О`Доннелл на зустрічі з керівництвом Верховної Ради АРК у квітні 2008 р. запропонував як засіб боротьби з бідністю кримських татар запровадити систему мікрокредитування малозабезпеченого населення. Зрозуміло, що в умовах загальної соціальної кризи першочергова підтримка кримських татар може сприйматися слов'янським населенням як його дискримінація. Невипадково Голова ВР АРК А.Гриценко, підтримавши ідею мікрокредитування в принципі, водночас зазначив, що вважає неправильним надавати мікрокредити виходячи з національної належності людини [23].

Представники міжнародних організацій, зокрема ОБСЄ, ООН, ПРІК ООН постійно підтверджують готовність і надалі зосереджуватися на найбільш конфліктних питаннях кримського життя – земельних відносинах, мові освіти, доступу до мікрокредитів, тощо [24].

Що ж до питання дискримінації громадян за етнічною ознакою, то „Міжнародна амністія“, наприклад, за підсумками моніторингу забезпечення прав національних меншин дійшла висновку, що в Україні порушуються права не мільйонів росіян та російськомовних громадян, а тільки права ромів і кримських татар. Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин К.Воллебек так само заявив, що не має підстав для висновку про порушення прав російськомовного населення України [25].

Одне з найбільш конфліктних питань у відносинах між слов'янами і кримськими татарами – вимоги останніх щодо створення у Криму їхньої національної держави. У проросійських ЗМІ такі вимоги оцінюються як реваншистські. Особливе обурення викликають наміри кримських татар апелювати до міжнародних структур і звертатися по допомогу до Туреччини. Тому проросійські сили на півострові розраховують на те, що Чорноморський флот РФ назавжди залишатиметься таким суб'єктом впливу, який забезпечуватиме баланс сил на півострові і виконуватиме функцію стримування „протурецької політичної еліти, якою є меджліс“ [26].

Про зростання турецької активності у справі підтримки кримських татар, що проживають у Криму, свідчить епізод з проведенням Федерацією кримськотатарських дернеків Туреччини маршу-протесту біля українського посольства 18 травня 2008 р., тобто у траурний для кримських татар день. Причому марш було проведено попри прохання посольства до Федерації відмінити його. Демонстрацію цього маршу на багатьох телеканалах, причому не лише Туреччини, можна вважати спробою посилення опосередкованого, тобто через світову громадськість, тиску на український уряд щодо вирішення кримськотатарських проблем. Крім того, глава федерації У.Сель не тільки відкрито підтримав ідею створення у Криму кримськотатарської республіки, пообіцяв допомогу кримськотатарській діаспори у Туреччині у боротьбі „корінного народу Криму“ за досягнення цієї мети. Зрозуміло, що такого роду заяви не могли не насторожити слов'янське

населення, зважаючи на близькість Туреччини і на численність кримськотатарської діаспори у цій країні [27].

Так само викликає занепокоєння і діяльність арабських місіонерів, які прибувають на півострів, оминаючи урядові структури АРК, по лінії міжвузівської асоціації «Альраїд». В уряді Криму занепокоєні не тільки тим, що саме на арабські гроші здійснюється будівництво або реставрація мечетей, але й те, що самі мусульманські громади стають фінансово залежними від місіонерів. Інший привід для занепокоєння – тенденція до зрощування політичного керівництва кримськотатарського руху з релігійною, яка, на думку кримських політиків, спрямована на те, щоб лідером руху став муфтії. Оскільки ця тенденція супроводжується активністю партії „Хізб ут-Тахрір“, в ній вбачають курс на створення на півострові мусульманського халіфату. Такі настрої кримських політиків транслюються через ЗМІ на слов'янське населення і не можуть не викликати в нього настороженості до кримськотатарського народу [28].

Певний інтерес міжнародні організації проявляють до питань мовно-культурного характеру. Консультативний комітет Рамкової конвенції із захисту прав національних меншин цікавлять питання переходу кримськотатарської писемності на латинську графіку, відновлення історичної топоніміки, міжконфесійних відносин, релігійної освіти у школах [43]. Один з конкретних результатів ПРІК ООН – підготовка і видання учбово-дидактичного посібника і робочого зошита „Забавна математика“ кримськотатарською мовою [29].

Своїм важливим завданням представники міжнародних організацій вважають зняття психологічної напруги у стосунках між кримськотатарським і слов'янським населенням. Так, під час зустрічі співробітників представництва Верховного комісара ООН з прав біженців в Україні з керівництвом Меджлісу 14 квітня 2008 р. вони не тільки обговорили питання поліпшення українського законодавства щодо біженців, а й висловили занепокоєність випадками вандалізму на мусульманських кладовищах, масовою появою образливих для кримських татар написів [30].

Настрої невдоволення слов'ян першочерговою увагою міжнародних організацій до кримських татар значною мірою нівелюються тим, що ПРІК ООН має об'єктом своєї уваги усе населення Криму незалежно від етнічної приналежності. Директор регіонального бюро ПРООН по країнах Європи та СНД К.Удовічкі під час свого візиту до Криму 19 квітня 2008 р. наголосила, що проблема подолання бідності знаходиться в руках усіх громадян, що вони можуть це зробити через самомобілізацію, самоорганізацію, самоуправління місцевих громад. За період 2004-2007 рр. за підтримки ПРІК ООН, яка діяла у всіх 14 сільських районах Криму, було реалізовано 461 проект, і майже 190 тис. людей спромоглися так чи інакше поліпшити своє життя [31].

Росія зацікавлена в тому, щоб не зменшувалося коло тих, хто може бути об'єктом її впливу, тобто так званих співвітчизників, до яких вона зараховує етнічних росіян та усіх російськомовних у країнах колишнього СРСР. Тому вона постійно інспірує питання про нібито знищення російської мови і культури в Україні. Зовні гуманістичний вигляд таких домагань дозволяє навіть першим особам Російської Федерації виступати з критикою мовної та культурної політики у колишніх радянських республіках і попереджати, як це зробив на десятому конгресі Всесвітньої асоціації російської преси у червні 2008 р. Президент РФ Д.Медведев, що якщо раніше Росія не мала можливостей захищати своїх співвітчизників за кордоном, то зараз ситуація змінюється, і російська влада має намір сприяти просуванню не тільки російської мови, а й розвитку Російського світу в цілому. Крім того, російський прем'єр В.Путін у кулуарах конгресу проінформував про механізми реалізації цієї мети, у т.ч. про створення фонду «Російський світ» («Русский мир») із задачами популяризації російської мови й культури, підтримки програм вивчення російської мови за рубежом, російськомовних ЗМІ, створення центрів російської мови і культури в країнах СНД, у т.ч. в Україні. Лише до кінця 2008 р. заплановано відкрити близько 30 таких центрів [32].

Зрозуміло, що поширення російської мови у країнах колишнього СРСР автоматично означатиме звуження меж поширення мов

титульних етносів в силу лімітованості інформаційного простору. Але оскільки в Україні, наприклад, відбувається тенденція до розширення сфер функціонування державної української мови, то така тенденція стає об'єктом критики з боку російських політиків.

Вже згадуваний Ю.Лужков наполягає, що в Україні відбувається асиміляція росіян, посиляючись на зменшення їхньої частки в населенні України між переписами 1989 і 2001 рр. В його оцінці рішення дублювати російські фільми українською мовою є «варварським», українізація системи освіти є «насильницькою», не надання російській мові статусу другої державної є «дивним», а українізація загалом – «це річ унікальна» [33]. Ю.Лужков ремствує з приводу того, що в україно-російському договорі «не було нічого, що на ділі захистило б потім мільйони російських і російськомовних громадян України від дерусифікації». Про зовнішньополітичний підтекст його турботи про російську мову свідчить фраза: «Нам не може бути байдуже ставлення України до російськомовного населення. Для нас не меншою мірою, ніж розвиток економічних відносин, суттєве не просто збереження, а й безумовне закріплення на новому рівні спільності в культурі, мові, у нашій із сусідами славній історії. Російськомовні школи і становище Руської православної церкви не менш важливі, ніж воєнно-політична присутність Чорноморського флоту у його історичній базі – російському місті Севастополі» [34].

Геополітичні наміри Кремля активно використовуються кримськими властями для того, щоб випрошувати у Москви ще більшу допомогу для «захисту» російської мови і культури, які і без того домінують на півострові. Російське керівництво позитивно відповідає на такі прохання. Як повідомив за наслідками своєї поїздки до Москви у квітні 2008 р. С.Цеков, Росія має намір збільшити обсяг своєї допомоги росіянам, що проживають на півострові – в першу чергу школам, а також молоді, дитячим організаціям, ветеранам [35].

Одна із задач, яку ставить перед собою Росія, – обґрунтувати свої «історичні права» якщо не на весь півострів, то хоча б на Севастополь.

Тенденційною інтерпретацією фактів займаються російські політики різного рівня. У статті в московських «Известиях», передрукованій «Крымской правдой», Ю. Лужков ремствує з приводу того, що підписавши з Україною у 1997 р. договір, в якому були визнані державними кордонами суто адміністративні, як він їх вважає, кордони між РРФСР та УРСР, Росія тим самим розписалася у відмові від історичних прав на Крим і Севастополь, а Україна ж «вийшла із шлюбу з Росією, успадкувавши уп'ятеро більше територій, ніж її посаг часів Переяславської Ради» [36]. Ю.Лужков не хоче згадувати, що на момент Переяславської Ради Росія також ще не мала таких великих територій як зараз, що тільки уклавши угоду з Україною, вона отримала можливість вийти на береги Чорного моря і до Криму. Нарешті, говорити про історичні права на загарбаний у кримських татар півострів виглядає дещо неетичним. Так само неетично називати кордони між радянськими республіками штучними та суто адміністративними, оскільки Радянський Союз вважався, принаймні офіційно, міждержавним об'єднанням. Тим не менше мер Москви повторює слова про штучність україно-російського кордону в іще одній статті, закликаючи «виправити помилки минулого і зберегти спільне майбутнє» [37].

Інший російський політик С.Бабурін більшою мірою наголошує на сакральній єдності східних слов'ян, на тому, що вони являються собою єдину націю, політичний інтерес по розчленуванню якої вирішували на початку ХХ ст. Німеччина та Австро-Угорщина, а в середині століття – гітлерівські стратеги, причому зараз цей інтерес значною мірою вже реалізовано. Особливо турбує С.Бабуріна прагнення значної частини українських політиків розірвати єдиний православний простір і перейти на західну систему цінностей. В цьому він вбачає намір Заходу просунути кордон своєї цивілізації на схід [38].

Серйозний негативний вплив на ситуацію у Криму справляє діяльність козацьких організацій Росії. Вони не тільки проводять у Криму демонстративні акції (наприклад, у червні 2008 р. вони провели у Сімферополі III міжнародний козачий форум, відправу та урочисте шиккування на честь Дня Святителя Луки і Дня Росії), але й проявляють

готовність втручатися у внутрішні справи України. Коли у червні 2008 р. у Севастополі були затримані проросійські козаки, які силою перешкодили встановленню українськими моряками пам'ятної дошки на честь підняття на кораблях ЧФ українських прапорів під час революційних подій 1917-1918 рр., то отаман Союзу козачих військ Росії та зарубіжжя Віктор Водолацький оголосив мобілізацію і попередив про готовність козачих общин із Придністров'я, Росії та України прислати до Севастополя по 100 чоловік щоб захищати заарештованих [39].

Російські козачі общини демонстрували агресивні наміри щодо України і у 2004 р., коли під час президентських виборів був проведений з'їзд у Северодонецьку, на якому було оголошено про намір створити Південно-Східну українську автономну республіку. Тоді В.Водолацький заявив: «Рішення про створення Південно-Східної автономії з можливим її приєднанням до Росії – це можливість возз'єднання козачих земель, насильно роздроблених більшовицьким режимом», він же оголосив «військо у поході» і попередив, що якщо в Україні станеться державний переворот, то російське козацтво не залишиться осторонь. Намір Водолацького створити в Криму три своїх «дивізіони» для протидії кримським татарам одержало застереження від корінних жителів півострова в особі глави Меджлісу кримськотатарського народу Мустафи Джемілева [40].

Слід відзначити, що у протистоянні між проукраїнськими та проросійськими силами півострова кримські татари традиційно виступають на боці перших. Заступник голови Меджлісу Рефат Чубаров після згаданого зіткнення між українськими моряками та антиукраїнськими демонстрантами заявив: «Таке відверте глузування з боку кримських політиків над діями солдатів та офіцерів Міноборони України – це і є продовженням політики Москви по втручання у внутрішні справи України. І дуже прикро, що офіційний Київ завжди м'яко реагує на такі випадки» [41].

Під впливом пропаганди, яка йде з Росії, виникає напруження між проукраїнськими і проросійськими організаціями півострова.

Україномовна «Кримська світлиця» обурюється засиллям антиукраїнських видань на півострові і робить висновок: «Потрібний, говорячи мовою нашого сусіда, «осиновий кіл тотальної заборони» [42]. Зі свого боку, Російський молодіжний центр Криму звернувся до властей Сімферополя з вимогою не дозволяти проукраїнським суспільно-політичним силам проводити у місті масові заходи, оскільки ці сили в «основі своїй несуть деструктивний характер для кримського суспільства» [43].

Російське керівництво активно використовує такий канал впливу на ситуацію у Криму, як інерція упередженого ставлення до Заходу, притаманна великій кількості кримського населення. Цей релікт «холодної війни» розглядається як ефективний засіб формувати упереджене ставлення до українського керівництва і до його прозахідного геостратегічного вектора. Цей засіб підсилюється апеляціями до лояльності росіян Криму до своєї історичної батьківщини. Повернувши геостратегічний вектор України у свій бік, Росія могла б розраховувати на те, що Чорноморський флот залишатиметься у Севастополі і після 2017 року, а українська територія ніколи не буде надана під бази НАТО. Симптомом таких настроїв Росії була її реакція на указ Президента України Віктора Ющенка про надання чинності рішенню Ради національної безпеки і оборони «Про заходи по забезпеченню розвитку України як морської держави», яким крім іншого передбачено підготовку законопроекту про припинення у 2017 р. дії угоди про базування у Севастополі Чорноморського флоту РФ. Російська сторона відразу ж заявила про передчасність обговорення цього питання і стала наполягати на необхідності продовження переговорного процесу про термін перебування флоту у Севастополі [44].

Ю.Лужков висуває до українських властей ще відвертіші вимоги – незалежна, самостійна, раціональна політика творення і розвитку країни у дружбі і партнерстві з Росією [45]. Депутат Держдуми РФ політолог Сергій Марков прямо звинувачує українське керівництво у проведенні американського зовнішньополітичного курсу, метою якого є створення

керованого конфлікту між Україною та Росією для збереження однополярного світу: «Це все робиться для того, щоб ніколи не дозволити нам піднятися, щоб ніколи не дозволити східно-християнській цивілізації стати самостійним центром сили» [46]. Вже згадуваний К.Затулін, виступаючи у Сімферополі у травні 2008 р., залякував кримчан можливим не продовженням дії Великого договору між Україною та Росією, якщо Україна і надалі домагатиметься членства в НАТО. Причому в разі такого російського вибору обов'язково будуть підняті питання кордонів. Але Росія, за його словами, відкрита для діалогу: «Ми хочемо дружити з Україною, і будемо робити все можливе для налагодження дружніх відносин. По-перше, ми пропонуємо Україні повернутися до єдиного економічного простору, ми згодні обговорити питання вільних економічних зон між країнами, також за рахунок російського бюджету ми хочемо побудувати в Україні зразкові російські гімназії. У тому числі в Криму у Сімферополі і Севастополі» [47].

Україна не може залишатися осторонь найбільш резонансних і гострих зовнішньополітичних подій, що відбуваються поблизу її кордонів.

Такі події, особливо конфлікти, вже самі по собі впливають на етнополітичну ситуацію у Криму, змушуючи політичні сили різних орієнтацій озвучувати свою позицію та визначатися із своїми симпатіями та антипатіями щодо учасників подій. Результатом, як правило, є загострення ідеологічної полеміки, що збільшує напруження у кримському соціумі. У 2008 р. такою подією був конфлікт у Грузії між центральним урядом та південно-осетинськими сепаратистами.

У Криму оцінки дій сторін конфлікту розрізнялися по лінії «свої-чужі». Зрозуміло, що росіяни Криму в силу етнічного сентименту («росіяни завжди праві») підтримали російське керівництво. Вже з початком дій грузинської армії у Південній Осетії Російська община Криму заявила про солідарність з мешканцями цієї автономної частини Грузії і заявила рішучий протест проти дій грузинського керівництва [48]. Ще через кілька днів РОК разом з іншими проросійськими

організаціями взяла участь у мітингу на захист південно-осетинського населення, на якому лунали звинувачення на адресу тбіліського режиму і було прийнято заяву, у якій Тбілісі і Вашингтон було звинувачено у розігруванні антиросійської карти і висловлено подяку керівництву Росії за вчасний захист населення Південної Осетії як перший від 1985 р. акт збройного захисту Росією своїх співвітчизників за кордоном [49]. Ще рішучішою була реакція Ради отаманів Криму, яка не тільки зажадала від українського керівництва припинити поставки зброї до Грузії, а й оголосила збір добровольців для допомоги південним осетинам, організацію збирання для них гуманітарної допомоги і підготовку до тимчасового розміщення у Криму мешканців Південної Осетії, що постраждали від воєнних дій [50].

Не менш рішучими, але вже на підтримку грузинського керівництва, були заяви ряду проукраїнських організацій. «Кримська правиця» назвала дії Росії під час конфлікту як агресію проти Грузії, як підтвердження намірів застосувати військову силу проти сусідніх держав в разі їх прагнення до НАТО. Кримська організація «Нашої України» взагалі не виключила можливості аналогічної агресії проти України: «Цинічне порушення Росією норм міжнародного права у православній Грузії демонструє, всупереч бажанню російського народу, можливість розв'язання реакційними російськими силами найстрашнішого – війни у Криму» [51].

Реакція кримських татар на події у Грузії не була однозначною. Меджліс мав проявляти солідарність з Президентом України, щоб не підтримувати російське керівництво, яке не проти того, аби приєднати Крим до Росії. Багато ж рядових кримських татар були солідарні з одновірцями-південними осетинами, тобто керувалися почуттями релігійної солідарності. Тому Президія Меджлісу, з одного боку, висловила жаль з приводу відмови російського керівництва здійснювати міжнародний план врегулювання, а з другого боку, закликала усіх мешканців Криму виступити проти воєнного протистояння між Грузією та Росією [52]. Що ж стосується простих кримських татар, то частина їх під час конфлікту не втратила співчуття до осетин-мусульман. На думку

кримськотатарської газети «Полуостров», російське воєнне втручання спасло від геноциду мусульманський субетнос осетинського народу [53].

Один з напрямів російської активності щодо Криму – вплив на процеси формування ідентичності населення півострова. С. Марков з цього приводу зазначав: «В Україні відбуваються трагічні процеси у боротьбі за ідентичність. Кероване Заходом політичне угруповання, більш відоме як «помаранчеве», ставить своєю метою зміну ідентичності людей, що проживають в Україні. Мета – не просто сформувати окрему українську націю, а зробити націю антиросійською» [54].

Неадекватне розуміння сутності процесу націотворення в Україні штовхає російських політиків на те, щоб через проросійські організації Криму формувати у населення півострова антиукраїнські настрої, виховувати в них лояльність не до української держави, а до російської. Для цього застосовуються різні засоби. У травні 2008 р., наприклад, Кримським відділенням міжнародного молодіжного фронту «Прорив» і громадським об'єднанням «Російська співдружність» була проведена акція «У кожному вікні – російський прапор» [55]. К.Затулін демонстративно посилював проросійське ідеологічне навантаження цієї акції, провокаційно радячи, щоб на прапорі АРК було менше білого кольору, але більше синього та червоного [56]. Що, по суті, мало розумітися як перехід Криму під російський прапор.

Проросійські організації демонструють відверту ворожість до української держави, що показав їх відчайдушний захист Ю.Лужкова, якого Україна оголосила персоною нон-грата. Координатор Народного фронту «Севастополь-Крим-Росія» заявив про Україну: «Якщо ця держава забороняє в'їзд нашому дорогому співвітчизнику, гаряче любимому мешканцями півострова меру Москви Юрію Лужкову, то ми будемо боротися з цією державою. Боротися до кінця за повернення Криму і Севастополя під юрисдикцію РФ» [57].

За моральної підтримки Росії проросійські організації нав'язують кримчанам символи російської ідентичності, перешкоджаючи впровадженню символів ідентичності української та кримськотатарської.

Безумовно антиукраїнською акцією було зривання таблички в пам'ять підняття українських прапорів на кораблях Чорноморського флоту у 1918 р. У відповідь українська громадськість міста зажадала знесення пам'ятника російській імператриці Катерині II. В цьому з ними солідаризувалися кримські татари. Вірогідність загострення ситуації зумовлена тим, що пам'ятник охороняється загонами проросійських козаків [58] і спроба його знесення не може обійтися без фізичного насильства.

Ефективний засіб прив'язання кримчан до Росії не лише психологічно, а й юридично, Росія бачить у видачі їм своїх паспортів. Така практика вже здійснюється, але нелегально. Першим кроком до її легалізації може стати підтвердження Держдумою РФ російського громадянства тих, хто народився у Севастополі до 1954 р. [59]. Зрозуміло, що таке саме підтвердження має бути поширене на весь півострів. Крім того, проросійські організації взагалі домагаються легалізації подвійного російсько-українського громадянства, як це робить Кримська республіканська організація партії «Союз лівих сил». Вона має намір домогтися цього законними способами [60]. Чим явно запрошує кримчан голосувати за неї на парламентських виборах, оскільки законно це можна зробити тільки через Верховну Раду України.

Після агресії Росії у Грузії, здійсненої під приводом захисту російських громадян Південної Осетії, якими виявилися 90% мешканців краю, проблема наявності у кримчан російських паспортів викликала гостре занепокоєння в українських політиків. Як зазначила народний депутат від «Нашої України – Народної самооборони» Ольга Герасим'юк, «...я не виключаю, що Росія заявить про необхідність захисту прав своїх громадян на території українського Криму» [61].

Російське керівництво поки що прагне зробити легальною формою зміцнення російської самоідентифікації кримчан, та й усіх росіян України, «карту росіянина», яка має давати право безперешкодного в'їзду на територію РФ, отримання там роботи, освіти, медичної допомоги, зайняття підприємницькою діяльністю без додаткових

дозволів. Але розробниками відповідного законопроекту передбачається також спрощена процедура отримання російського громадянства. Невипадково учасники підготовки законопроекту з українського боку (вже згадуваний «Союз лівих сил») сподіваються, що «карта росіянина» послужить проміжним етапом на шляху легалізації подвійного громадянства [62]. Тобто у Росії відкриються нові перспективи для реалізації південно-осетинського сценарію. Така перспектива неминуче викликатиме відчуття побоювання за своє майбутнє і у проукраїнської частини населення, і у кримських татар, які традиційно вважають російську державу найбільшою загрозою для себе. Відчуття страху, як правило, переростає у фобії. В цьому випадку фобія буде спрямована не тільки проти російської держави, а й проти тієї частини населення, яка ідентифікує себе частиною Росії.

Отже, зовнішній вплив, навіть з боку Росії, поки що не викликає загострення міжетнічних відносин на півострові. Насамперед тому, що навіть найбільш провокуючі акції, що ініціюються або підтримуються Росією або Туреччиною, не демонструються як офіційні державні і асоціюються з окремими особами або організаціями. Невелика результативність цих акцій зумовлена також маргінальністю найбільш радикальних сил. Більшість населення, попри невдоволення економічною ситуацією, своїм соціальним становищем, політикою українською держави або перебуванням Криму у її складі, віддає перевагу збереженню спокою. Разом з тим, постійне інспірування радикалізму і видавання його у ЗМІ як загальнокримські настрої може бути використаним сусідніми державами для провокації міжетнічного конфлікту і для інтервенції у Крим для „примушування до миру“. Оскільки немає фізичної можливості припинити негативне зовнішнє втручання у ситуацію в Криму, офіційний Київ може активізувати інший чинник – сприяння позитивним зовнішнім впливам, а також посилення інформаційної присутності української держави на півострові і збільшення підтримки лояльних до неї груп населення.

Список використаних джерел

1. В Крыму готовят фестиваль «Великое русское слово»// Контекст-медиа. – Симферополь. 29.05.08; Обуховская Л. Любовь! Россия! Солнце! Пушкин!// Крымская правда. – 2008. – 7 июля.

2. Россияне наградили крымского спикера Золотой звездой «Честь и гордость братских славянских народов»//Контекст-медиа. - Симферополь. – 7.05.2008; Россияне наградили лидера Русской общины Крыма орденом Петра Великого//Контекст-медиа. – Симферополь. – 19.06.2008; Россияне наградили пророссийских активистов Севастополя орденами Святого князя Александра Невского//Контекст-медиа. – Симферополь. – 10.07.2008.

3. Родивилов О. Медведев защитит русскую прессу//Крымское время. – 2008. - 12 июня.

4. Контекст-медиа. - Симферополь. - 12.05.2008.

5. Россия пытается поднять в Крыму „движение неповиновения» против Украины” – считает нардеп-нашеукраинец//Контекст-медиа. - Симферополь. - 04.07.2008; «Буде Крим по-абхазьки?»// Кримська світлиця. – 2008. – 4 липня.

6. Рябов М. Меджлис: российский флот должен покинуть Крым «как можно раньше»//Новый регион. – 2008. – 26 мая.

7. Сергеева А. Турция благодарит Украину за поддержку крымских татар и готова на безвизовый режим//Новый регион. – 2008. – 26 июня.

8. М. Джемилев встретился с секретарем Посольства Ливии// Голос Крыма. - 2008. - 8 августа; Послы, раввин и М. Джемилев обсудили проблемы крымских татар//Полуостров. – 2008. – 11 апреля.

9. Мащенко А. Севастополь на грани массовых беспорядков? Местная милиция ждет обострения ситуации// Крымское время. – 2008. – 18 июля.

10. Вербицкая Ю. Сергей Бабурин: «Крым должен соединять Украину и Россию»//Крымская правда. – 2008. – 11 июня; Киселева Н. Сергей Бабурин: «Договор о дружбе между Россией и Украиной надо было увязывать с принадлежностью Крыма»//Крымское время. – 2008. – 3 июля.

11. Мэра Симферополя наградили орденом Русской православной церкви//Контекст-медиа. – Симферополь. – 17.05.2008; В Меджлисе возмущены награждением мэра Симферополя орденом Русской православной церкви//Контекст-медиа. – Симферополь – 28.05.2008.

12. В Крым приедет помощник Генсека ООН//Контекст-медиа. – Симферополь. – 15.04.2008; У Программы Развития и Интеграции Крыма ПРООН – новый координатор//Контекст-медиа. – Симферополь. – 10.04.2008; Интеграция Крыма во многом зависит от желания власти//Голос Крыма. – 2008. – 20 июня.

13. Представители УВКБ ООН обеспокоены последними событиями в Крыму//Голос Крыма. – 2008. – 25 апреля.

14. Лидер Меджлиса собирается в Брюссель на Генассамблею Организации непредставленных народов и наций//Контекст-медиа. – Симферополь. – 13.05.2008; Конгресс Организации непредставленных в ООН народов//Голос Крыма. – 2008. – 23 мая; Ряд национальных обществ Крыма и России пожалуются мировой общественности на положение коренных народов//Контекст-медиа. – Симферополь. – 11.08.2008.

15. Отсутствие политической воли Украины затягивает решение проблем крымских татар//Голос Крыма. – 2008. – 4 апреля; Экспертов интересует Крым//Полуостров. – 2008. – 11 апреля.

16. Куртбединов Х. Время согласованных и решительных действий//Голос Крыма. – 2008. – 6 июня.

17. Унвер Сель: Наша задача - направить потенциал диаспоры на службу нации//Полуостров. – 2008. – 11 апреля; Совместное коммюнике о начале деятельности рабочей группы меджлиса крымскотатарского

народа и исполнительного комитета всемирного конгресса татар// Голос Крыма. – 2008. – 8 августа.

18. Аблятифов Р.Участь кримськотатарської діаспори США у національному русі кримських татар//Агора. – 2007. – Вип. 6. – С. 51, 57-58.

19. Фаизов Р. По Манхеттену шествует крымскотатарская делегация// Голос Крыма. – 2008. – 13 июня; Андреев Е. В Турции без согласия меджлиса проведен марш крымских татар//Новый регион. – 2008. – 17 июня.

20. Лубенский А. Международная амнистия: На Украине нарушаются не права русских, а права крымских татар//Новый регион. – 2008. – 28 мая; Крымскотатарская молодежь договорилась о сотрудничестве с молодежным крылом Христианско-демократической партии Германии//Контекст-медиа. – Симферополь. – 27.05.2008; «Евразийский союз молодежи» начинает реализацию проекта «Другая Украина//Контекст-медиа. - Симферополь. - 29.04.2008.

21. Глава «Койдешлер» считает, что «Хизб ут-Тахрир» в отличие от казаков не представляет угрозы в Крыму//Контекст-медиа. – Симферополь. – 14.04.2008; Первый замглавы Меджлиса не исключает, что крымские сторонники «Хизб ут-Тахрира» финансируются из России//Контекст-медиа. – Симферополь. – 07.04.2008; Чубаров Р.Борьба с экстремизмом как средство для политического пиара?// Голос Крыма. – 2008. – 11 апреля.

22. Абдураимов В. Унвер Сель: Наша задача - направить потенциал диаспоры на службу нации//Полуостров. – 2008. – 11 апреля.

23. В ООН обеспокоены уровнем безработицы среди крымских татар;

Координатор системы ООН в Украине предлагает бороться с бедностью в Крыму посредством микрокредитования //Контекст-медиа. – Симферополь. – 10.04.2008.

24. Отсутствие политической воли Украины затягивает решение проблем крымских татар// Голос Крыма. – 2008 – 4 апреля; Иванченко И. В Крыму новый координатор ПРИК ООН// Крымская правда. – 2008. – 12 апреля.

25. Лубенский А. Международная амнистия: На Украине нарушаются не права русских, а права крымских татар//Новый регион. – 2008. – 28 мая; Комиссар ОБСЕ не нашел нарушений прав русских// Первая Крымская. – 2008 – 4 апреля.

26. Черноморский флот России обеспечивает баланс сил// Крымские известия. – 2008. – 3 июня.

27. Аметов Э. Хубедин Куртбединов: За рубежом знают о положении дел в Крыму//Голос Крыма. – 2008. – 13 июня; Глава Федерации крымскотатарских обществ в Турции надеется на создание татарской республики в Крыму //КИА.- 11.08. 2008.

28. Дорофеев А. Глава Рескомрелигий Крыма: Мы видим схему построения мусульманского халифата в масштабах полуострова//Новый регион. – 2008. – 4 августа.

29. Экспертов интересует Крым//Полуостров. – 2008. – 11 апреля; Сеитъекиров А. ПРИК ПРООН помогает по принципу: сказано – сделано// Голос Крыма. – 2008. – 27 июня.

30. Представители УВКБ ООН обеспокоены последними событиями в Крыму//Голос Крыма. – 2008. – 25 апреля.

31. Социальная мобилизация в Крыму помогает преодолеть бедность и разногласия// Голос Крыма. – 2008. – 25 апреля.

32. Бахарев К. Россия сплачивает Русский мир// Крымская правда. – 2008. – 20 июня.

33. Лужков Ю. Россия. Украина. НАТО. Крым// Крымская правда. – 2008. – 2 апреля.

34. Лужков Ю. 80 дней до момента истины// Крымская правда. – 2008. – 16 июля.

35. Первый вице-спикер ВР АРК заверяет, что Россия увеличит объем помощи русским Крыма//Контекст-медиа. – Симферополь. – 08.04.2008.

36. Лужков Ю. Россия. Украина. НАТО. Крым// Крымская правда. – 2008. – 2 апреля.

37. Лужков Ю. 80 дней до момента истины//Крымская правда. – 2008. – 16 июля.

38. Киселева Н. Сергей Бабурин: „Договор о дружбе между Россией и Украиной надо было увязывать с принадлежностью Крыма»// Крымское время.- 2008. – 3 июля.

39. Дорофеев А. Казаки со всего экс-СССР отметили День России на главной площади Симферополя//Новый регион. – 2008. – 12 июня; Рябов М. Казаки готовы направить в Севастополь подразделения для защиты участников столкновения с ВМС Украины//Новый регион. – 2008. – 9 июля.

40. Чупринка Т. Who is kazak vodolatski? Не любо!//Кримська світлиця. – 2008. – 17 липня.

41. Рябов М. Меджлис призвал наказать участников столкновения в Севастополе//Новый регион. – 2008. – 7 июля.

42. См. в :Андреев Е. Крымская светлица: «Можно уже Лужкова к нам не пускать, он уже все сделал»//Новый регион. – 2008. – 9 июня.

43. Русский молодежный центр Крыма требует от властей Симферополя запрещать акции украинских националистов//Контекст-медиа. – Симферополь . – 16.04.2008.

44. Ющенко велел узаконить вывод Черноморского флота// Крымская неделя. – 2008. – 23 мая; Пупкова Н. Девять лет одного флота// Крымская правда. – 2008. – 23 мая.

45. Лужков Ю. 80 дней до момента истины// Крымская правда. – 2008. – 16 июля.

46. «Оранжевые» намеренно пытаются сделать украинцев антирусской нацией – политолог Сергей Марков//КИА. – 09.06.2008.

47. Было бы наивно считать, что разрыв Большого договора пройдет без последствий, — заявляет директор Института стран СНГ//Контекст-медиа. – Симферополь. – 06.06.2008; Затулин призвал украинские власти к налаживанию дружеских отношений между Россией и Украиной //КИА. – 06.06.2008.

48. Русская община Крыма надеется на решительные действия России по защите Южной Осетии//Контекст-медиа. – Симферополь. – 08.08.2008.

49. Пророссийские силы помитинговали в Симферополе против «геноцида осетинского народа»//Контекст-медиа. – Симферополь. – 12.08.2008.

50. Совет атаманов Крыма объявил сбор добровольцев для помощи Южной Осетии//Контекст-медиа. – Симферополь. – 11.08.2008.

51. «Кримська правиця» призывает правительство Украины дать «решительный ответ агрессии против Грузии»//Контекст-медиа. – Симферополь. – 13.08.2008; Крымская «Наша Украина» не исключает возможности развязывания Россией войны в Крыму//Контекст-медиа. – Симферополь. – 14.08.2008.

52. Заявление Президиума Меджлиса крымскотатарского народа в связи с военными действиями на территории Грузии// Голос Крыма. – 2008. – 22 августа.

53. См.: Андреев Е. Крымскотатарская газета: Россия спасла мусульман в Южной Осетии//Новый регион. – 2008. – 17 августа.

54. „Оранжевые” намеренно пытаются сделать украинцев антирусской нацией – политолог Сергей Марков//КИА. - 09.06.2008.

55. В Симферополе на акции «В каждом окне — российский флаг» раздали более 400 триколоров// Контекст-медиа. – Симферополь. – 07.05.2008; Андреев Е. «Прорыв»: в Симферополе никто не хотел брать украинские флаги//Новый регион. – 2008. – 8 мая; Акция «В каждом окне — российский флаг» продлится до Дня Севастополя//Контекст-медиа. – Симферополь – 19.05.2008.

56. Затулин хочет, чтобы на флаге Крыма было меньше белого и больше красного и синего цветов//Контекст-медиа. – Симферополь. – 06.06.2008.

57. Народный фронт «Севастополь-Крым-Россия» заявляет, что будет бороться «за возвращение Крыма и Севастополя под юрисдикцию РФ»//Контекст-медиа. – Симферополь. – 11.07.2008.

58. Сергеева А. Меджлис готов отправить активистов в Севастополь для сноса памятника Екатерине II//Новый регион. – 2008. – 8 июля.

59. Легендарный Севастополь, или город украино-российской ссоры// Крымское время. – 2008. – 19 июня.

60. Крымский «Союз левых сил» выступает за российско-украинское гражданство для крымчан//Контекст-медиа. – Симферополь. – 15.05.2008.

61. Рябов М. Герасимюк увидела, как Россия раздает паспорта в Крыму//Новый регион. – 2008. – 11 августа.

62. Романов А. Россия готовит для граждан Украины «карту русского»//Новый регион. – 2008. – 19 июня; Бахарев К. Россия сплачивает Русский мир//Крымская правда. – 2008. – 20 июня; «Союз левых сил» поддерживает идею принятия в России закона о «карте русского»//Контекст-медиа. – Симферополь. – 24.06.2008.

Conception spreads in the modern world, that providing of individual and group rights can not be acknowledged exceptionally the domestic affair of international subject. From one side, such approach fastens democratic guarantees, but from other side, he can be used one countries for interference with the internal affairs of other countries. Such a danger exists for Ukraine, because of presence on its territory, in particular in Crimea, row of etnopolitichnikh problems. Present labours

on this theme carry mainly politiko-publicism character. An attempt to give a summarizing look to the situation from positions of etnopolitologii is done in the article.

Keywords: Crimea, Russia, Turkey, mizhetnichni problems, foreign-policy influences.

В современном мире распространяется концепция, что обеспечение индивидуальных и групповых прав не может признаваться исключительно внутренним делом международного субъекта. С одной стороны, такой подход укрепляет демократические гарантии, с другой — может использоваться одними странами для вмешательства во внутренние дела других стран. Такого рода опасность существует и для Украины, ввиду наличия на ее территории, в частности в Крыму, ряда этнополитических проблем. Имеющиеся труды на эту тему носят преимущественно политико-публицистический характер. В статье делается попытка обобщить ситуацию с позиций этнополитологии.

Ключевые слова: Крым, Россия, Турция, межэтнические проблемы, внешнеполитические влияния.